

M. 8907:10/13
ACC. NR. Fragelista M 78 A

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landskap: Blekinge Upptecknat av: Aug. Holmberg
Härad: Bräkne Adress: Brängsta
Socken: Asarum Berättat av
Uppteckningsår: 1943 Född år i

Uppteckningen rör Büttmöbler

Ulma M. 78 A.

Skriv endast på denna sida!

1843
Bänkens
Användning

M. 8907:1. 1843 Aug Holmboe

Gränsgården

Wäggfasta Bänkar.

Så länge de gamle ryggstugorna användes till kostad, förekom i alla dessa stugor väggfasta bänkar. Och i ganska många av de större bondgårdar som byggdes efter enskiftet 1827 byggdes även sådana hos storbonden. Närunderman och Kyrkovärd Karl Jonason Jeppe Woka, hos vilken mina föräldrar voro torpare under 1860 talet, fanns i storstugan som var 10 alnar bred och 12 alnar lång, fasta bänkar längs båda långväggarna. Dessa gingo ej ner till golvet utan höll sig såvår 10 tum (= 25 cm.) ifrån golvet. Bänken var på längden avdelad till fyra liggplatser och var därför på tre ställen avdelad med så kallade stammar som gingo på tvären från väggen till sängen (= yttersidan utmot rummet). Allt emellan bänken var delad i fyra delar, hade varje del ett lock och dessa möttes åt mitt på sängen. Man kunde således öppna ett eller flera

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sid 1

M. 8907:2.

lock då någon skulle ligga i bänken och om dagarna
då locken lågs nere kunde man sitta på dessa längs
hela bänkraden. Särigen gick ej högre än till lockens
översida så att ovanpå var slät yta längs hela
bänkraden från vägg till vägg. Härpå brukade folket
sitta då de vistades inne i stugan. I storstugan funnos
inga stolar på vilka folket eller tillfälliga besökare
kunde sätta sig. Rundtom det stora bordet hade man
lösa säten på fyra ben på vilka man satt nedan man
spisade. Och då pigorna om kvällarna sutto inne och
karvade eller stickade sutto de på låga pallar som
också hade fyra korta ben. Och var det någon som spanar
och behöfde sitta högre, togs då en stol in till rummet från
något av de andre rummen. Storstugan var då för tiden
icke belagd med många möbler. Ingen byrå Ingen
skänk Endast den stora Moraklockan och i ett av
de främre hörnen ett väggfast skåp i vilket bonden

Skriv endast på denna sida!

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sit 2

M. 8907:3.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sid 3

hade sin stora brännvinsflaska samt en tumlare som han tog fram då han bjöt någon på en sup. Längre fram på 1870-talet ersattes utbyttis tumlaren med glas. Tumlaren var ibland av trä, ibland av horn eller tenne.

På mindre bondgårdar där det icke hölls så mycket folk kunde bara finnas 2 a 3 bänkar, skilda från varandra samt placerade vid olika sidor av rummet. Till en början voro även dessa väggfasta men här voro icke alla förenade med lock. De som ej hade lock voro om dagarna då ingen låg i dem höljer av ett överdrag skyddet kallat: "Bänkkalaje"! Tärft av yllegarv i så kallat konstvävad, oftast värnsvija, någon gång långgraniga och någon gång med invärd "begärning" = (bård) Överdrag som lades på vid jul eller vid gillestillsfällen voro oftast vackert utsinade. I varvslag voro de enkla.

I bänken lades på botten föris halv, torrt lör, stekmoss eller Björnmossa eller annan moss, ofta bara gjung

M. 8907: 4.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sid 4

Ovå på detta lades ett "sladdakläje" = (trastäcke) När på
fick man ligga. Lakan förekom ej allmänt förr 1880 talet

Där bänkarna stods åtskilda hade de olika namn! Den
som var framme vid gaveln hette: Gallbänk, den som var
närmast eldstaden hette: Rakelugnsbänk. Dem vid sidorna
hette Sönbänk och Norrbänk. Den som fanns strax
inom dörren och i vilken tiggare och vandringsmän brukade
få ligga kallades: "Lusastek". Ynnshället i denna var
sådan i de flesta fall att namnet var berättigat!

På stortälten där bänkarna voro sammanhängande
försörvne dessa namn. Endast Rakelugnsbänk och
Lusastek fingo äran av att erhålla särskilda namn.

Utrymmet under någon av bänkarna, användes ända
fram på 1870 talet på rätt många ställen till höngård
under vintermånaderna. Man satte en bräda mellan golf
och bänkbottnen på framsidan av bänken. Denna var försatt
med många borrade hål varigenom höusen satte ut

M. 8907:5.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sid 5

hufvuden och åto en sen framför brådan på golvet stående
"housavackew"! Genom korta bräder spikade fast vid bänkens
ändan, hindrades hönser att komma fram på golvet. När såsom
ofta hände här ej gjordes rent hela vintern etom till jul
förstå vi att det låg ingen överdrift i vad som sädes: att
den som om nätterna skulle ligga i samma bänk, måste
stoppa till näsan för att ej förgiftas av stanken!

Väggfasta bänkar förkom här i orten endast i storstugan
på bondställen. De övriga rummen hade man flyttbara
sängar och soffor hos torpare och husmän som ej hade
mer än ett rum bibehölls de fasta bänkarna långst,
i Jepps Haka. Särrens s.u. der jag växte upp funnos
många ryggstugor i vilka torpare bodde, och där
funns fasta bänkar ända till 1870-talets slut.

För närvarande vet jag intet släkte mer än i Gissaryd
Jenshöp s.u. där väggfasta bänkar ännu förkomma
och troligtvis kommer de där att bibehållas framdeles

M. 8907:6.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sid 6

En författaren "Salje" har nyligen köpt den stora gården med träsloppet, och han låter dem nog stå kvar.

Till sittbänkar kan man, om man så vill: hänföra de i varje stuga förekommande "pallarna". Gjorda av en bred bräva $1\frac{1}{4}$ tum tjock och från 7 till 20 tum långa förorda med fyra ben (Ett i varje hörn) Dessa ben voro stundom bara runda stötar där barken skalats av. Ibland voro de fyrkantiga. Ibland svängda på ett par håll. Och ibland voro benen svarvade. Höjden på benen voro i hög grad varierande allteftersom de voro avsedda för viss person. Små barnpallar hade från 5 till 8 tum höga ben. 12 a 14 åringar hade från 12 till 15 tum höga ben. Och de pallar som vuxna personer skulle ha, hade samma höjd som en stol eller 19 tum (47 cm).

Sådana pallar använde de vuxna när de sutto och syde stickade eller hade annat handarbete.

Ovanför är sagt: Att när kvinnorna sutto och spann

M. 8907:7.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sid 7

togs in en stol till dem att sitta på! Detta berodde på att en som spinner behöver ofta resa ryggen något tillbaka och sträcka ena armen uppåt. Har hon då ej något stöd för ryggen utan sitta på en pall, så hände lätt att hon kunde glida över kanten av pallen. Därför försvorages stolen!

~~F~~ Pallen och säten voro således till form och utseende ungefär lika. Skillnaden var den: Att de som hölle mer än 1 aln i längd kallades: "säten". De som voro kortare än 1 aln kallades: pallen!

De äldsta liggbänkarna hade lock utan gångjärn eller tappan, varför de lyftes opp och sattes till sidan då någon skulle ligga i bänken. Nästa utveckling blev en tapp i ena kantens ändra som verkade som gångjärn så att locket kunde lyftas och läggas ner igen. Efterhand kom sedan av smeden gjorda gångjärn. Och dessa bänkar som hade fällbara lock fingo namn av "fällbänkar".

M. 8907: 8.

Fig: 1 i frågelistan visar en form av fristående bänk
som jag ej påminner mig ha sett i våra orter!

Stolar.

De äldsta stolarna voro enbart en avsågad trästam på
lagom sitthöjd när den stod på ändan. Ena sidan ungefär
på mitten var inborrad en finne vinkelrätt i vilken man
grep fast med handen då "sittkubben" skulle flyttas. En
sådan fanns i mitt föräldrars och jag såg många sådana
på andra fattiga ställen. Dessa hade ej ryggstöd.

Sittkubb

Nästa steg i utvecklingen blev antingen en
fyrkantig träklamp = hälften av en klyft-
stock, såväl 12 tum i fyrkant. Blåthuggen åtrinstone på
öfra sidan (stundom på bägge sidor och kanter) men utan
fördjupning i ribben. Denna hade fyra ben liksom en pall
men ej ryggstöd. Dorefter, eller kanske samtidigt, hade
man en rund träkloss 3 a 4 tum hög och såväl elva
till tolv tum diameter. Denne hade med ett huggerskap

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sid 8

M. 8907:9

kallat: "Kängslä" uthålats på översidan så att denna
bilde en rund fördjupning. I stolutsen var inborrat
tre ben, stundom voro dessa runda. En annan gång fyrkantiga
och någon gång svanade. Skulle det vara riktigt fint, så
målades hela stolen med undantag av ryckstolen i ljusblå
oljefärg. Detta sista förekom sällan hos andra än bönderna.
Dessa trebeningar hade ytterst sällan ryggstol.

Et annat slags trebeningar hade stolen förlängt i ena
ändan och i denna så kallade "Stänt" (=stjänt) fanns alltså
ryggstol. Dessa voro så gott som alltid blåmålade och
förekom i regel endast hos bönderna. Men vid auktioner
kunde ju även fattigt folk bli egare av en så förnämlig stol.
Alla nu omtalade stoltyper såg jag överallt under
mina uppväxtår 1860-1870.

Frägelivstans stoltyp nr 2 var folket: "gubbastol". D. v. s.
Farfar eller Mormor ville gärna ha en sådan att sitta
och vila sig i så vantigen en kunde lades på stolen.

Skriv endast på denna sida!

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sid 9

M. 8907: 10.

Nästän alltså voro dessa blämölade.

Sådana stolar som visas i Fig: 3, 4 och 5 funnas före 1860 talet
men icke på långt när överallt. Efter 1870 då arbetslönerna
stego och folket i gemen fingo råd att skaffa sig bättre hus=
geråd än förut, kommo dessa men och mer i bruk. Inom
både Ararum och Skellaryds socknar der jag ganska väl lärde
känna till förhållanden var det gott om möbelsnickare som
voro mer eller mindre skickliga i att förfärdiga nödiga
möbler till folkets behov. Men ståndspersoner, Prester och
de förnämsta bönderna köpte i regel sina finare möbler
hos snickare Östergöen i Karlskamm. Han var en första
klass snickaremästare som hade försäljningsfilialer både
i Kristianstad och Vexjö. Han hade egen möbelvagn som
ofta sågs passera vägen till ovannämnda städer, fullpackad
med möbler som skyddades av en överbred vatten tät presen=
ning. Östergöens verkstas var i Karlskamm. Han lär ha
levererat någon möbel till Klostet i Stockholm vid något

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sid 10

M. 8907:11.

tillfälle, ty han hade titel av Hovleverantör.

Det var ett tidsövande och väligt betalt göra, att vara stolarmakare. Storbönderna som hade snickarna hemma hos sig, gav dem födan och hade råd att betala dem sin daglön för vad helvet de gjorde, kunde få sitt behov av stolar tillgodorätt. Toke så de fattigare, som skulle betala för vad arbete snickaren gjorde hemma på verkstaden. Om än snickaren kanske lovade att göra en stol eller flera, så blev dem i alla fall sällan gjorda! Till en stol av vanlig typ åtgår 13 olika bitar. I vissa av dessa skall stämmas 16 hål, och i vissa andra skall sågas 16 tappar. Eftersom alltid en stol är något bredare mellan frambenen än vid bakre benen gör detta att hela stolen blir något skev! Följaktligen kan ingen tapp sågas efter vinkel, utan måste ritas efter smyg för att få den passande smedheten. Detta gör att arbetet blir i högsta grad senfärdigt och tidsöfvande och förtjensten för sådant

Skriv endast på denna sida!

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sid 11

M. 8907:12.

"muck", som det kallades, blev så gott som ingen. Priset kunde ju icke skruvas upp till det orimliga. Följden blev att stolar saknades mycket i de gamles hem. Man fick nöja sig med trebenastolar. Dessa voro ej konstigare än att var och en kunde i nödfall svänga ihop en såren. Dessutom fingo paller och säten utfylla resten av behovet.

Allt en mängd förnämare stolar tillverkades på Östergrens och andra större verkstäder berorde på att där fanns särskilda specialister som ej gjorde annat än stolar, varför dessa fullt beherskade stoltekniken. Dessutom hade Östergren lyckats konstruera små maskiner som drogos med handkraft, och detta underlättade arbetet betydligt. Hos bysnickarne på landet måste allt arbete göras för hand. Och då arbeten av alla slag förekommo hos samma person, blev denne aldrig så fullständig i något som den kunde bli som är ut, är in. Därför sysselsatte sig med tillverkning av endast ett slag av möbler.

Skriv endast på denna sida!

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sid 12

M. 8907:13.

När serför på 1890 talet fabriks-tillverkade stolar kom
i handeln, behagades detta med glädje både av allmänheten
och likaså av bysnickarna själva. De både praktiske och
billige fönustolarna gjorde sitt segertåg i byerna
och behagades välkomna överallt. Sedan dess lär säkert
ingen stol tillverkats av hemmanickarna. Och man
ser sällan numera någon stol av gamla modellen!

Finns någon kvar någonstans, är den sett undan i
en krok på vinden att förvaras som kuriositet!

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sid 13